

JERZY TOPOLSKI, ŚWIAT BEZ HISTORII, Warszawa 1972.

Šezdesetih godina ovoga stoljeća zamjećuje se u znanstvenom krugu Zapada nagli porast interesa za teorijsko razmatranje povijesti i same historije kao znanosti. Pri tom se rad historičara usmjerava na istraživanje društvenih struktura, a pristup je toj problematici uvjetovan njihovim različitim filozofijskim stavovima. Poljski ekonomski historičar Jerzy Topolski izdaje 1968. u Warszawi djelo »Metodologia historii« (prijevod se priprema u Beogradu), da bi 1972, na zahtjev izdavača, objavio knjigu »Świat bez historii« (Wiedza Powszechna, Warszawa) u kojoj se kao osnovna zadaća postavlja iznošenje bitnih metodoloških problema historije širem krugu čitatelja. U tom djelu odlučio je od mnoštva pitanja obraditi problem »uloge povijesnog mišljenja a samim tim i uloge historijske znanosti u životu društva«. Provedbu izlaganja čini obračun sa strukturalizmom, prije svega sa stavovima C. Lévi-Straussa, pri čemu Topolski nastoji iznijeti marksističko viđenje historije.

Sudjelujući u anketi »O potrebama i perspektivama razvoja poljske znanosti o prošlosti«, koju je još 1969. objavio varšavski časopis »Kwartalnik historyczny«, Topolski je napisao: »Za daljnji razvoj historijskih istraživanja u Poljskoj pokazuje se važnim napredak na području metodologije historije, pri čemu se tu radi o metodologiji shvaćenoj široko, ne ograničenoj tek na tzv. logiku historijskih istraživanja. Treba doći do jasna preciziranja, što znači *primjenjivanje marksističke metode u historiji* (potcr. Lj. R.). U tom pogledu postoje mnoge nejasnoće i nesporazumi. *Historičari ne mogu jedino pasivno očekivati što će donijeti razmatranja provedena na području filozofije ili sociologije*« (potcr. Lj. R.). Rečena u diskusiji o prilikama u poljskoj historiografiji, iznesena misao pokazuje se obvezatnom za djelatnike u historijskoj znanosti uopće. Time se možda otkriva i razlog zbog kojega smo prišli razmatranju stavova koje je J. Topolski prezentirao djelom »Svijet bez povijesti«.

»Sve društvene znanosti rade između ostaloga oko odgovora na pitanje: Gdje jesmo? Historijske znanosti, pak, proširuju to pitanje stavljajući do njega jedno dodatno: Kako smo stigli do toga mjesta gdje jesmo?« (str. 219).

Ova postavka Topolskog ishodom je točkom svakog znanstvenog pristupa suvremenosti, gledamo li je kao pregib od prošlosti spram budućnosti. Historija čini po svojoj bitnosti znanost nikada do kraja dosegnutih istina o povijesti upravo zato što pitanja prošlosti kojih smo razrješenje tražili traju u svom pretvorbenom vidu i danas — po tome, historija akutno jest i znanost o suvremenosti. Može se ova postavka činiti smionom, ali dodamo li tek jednu nepobitnu činjenicu — istinu da sâm pristup i obrada nekoga problema odiše društvenom sredinom u kojoj historičar piše — govori nam da problemi prošlosti žive svojim specifičnim životom i danas, u društvu, u svakom pojedincu. Time se djelo historičara čini kao prinošenje javnosti tek jednog isječka iz neprekinute *stvarnosti* koja se pretače od jučer, kroz danas, prema sutra.

Svijest kojom poimamo zbilju u kojoj živimo, *tražimo put od danas u sutra*, tražimo sebe i svoju istinu, svijest je koju smo baštinili od prošlosti i pokušavamo

joj pridodati plodove svoje spoznaje. U toj relaciji pronalazimo i bitni movens za rad na knjizi »Svijet bez historije«.

Topolski će nam pokušati iznijeti svoj stav po kojemu povijesno mišljenje, kako se razvojem zapadnog svijeta oblikuje u svijesti ljudi, čini bitni moment razvojnosti i progresa naše civilizacije. Primjer koji će suprotstaviti svojoj tvrdnji bit će svijet prvobitnih društava kojih ostatke pronalazimo još i danas. Za njih će reći da čine »svijet bez historije« jer u svojoj svijesti ne nose povijesno mišljenje, znanje o svojoj prošlosti, o razvojnosti koja je prethodila aktualnom stanju u kojem su se kao jedinke i društvo našli. Ovdje je važno napomenuti da se značenje povijesnog mišljenja ne iscrpljuje u faktografskom poznavanju onoga što nam je prethodilo niti u eventualnoj mogućnosti da historija postane »magistra vitae«, već se bitna i kvalitativna njegova vrijednost nalazi u *aktivističkom odnosu spram svijeta* kojemu se, nošeni povijesnim mišljenjem, nužno priklanjamo. Čovjek prvobitnoga društva traje u okvirima okoštalih formi u kojima se po rođenju našao i po kojima će njegovo potomstvo trajati dalje — to je svijet bez povijesti, svijet magično-dogmatičnog mišljenja koji traje omeđen nadvremenskim strukturama. Otuda se dijalektičkim poimanjem izvlači postavka da povijesno mišljenje čini onu *klicu* u svijesti čovjekovoj koja ga potiče na razmišljanje o prošlosti, usađuje mu svijest o ulozu koju djelatnost čovjekova ima u razvoju čovječanstva i priklanja ga spoznaji da tek *svojim aktivnim odnosom spram svijeta stvaramo budućnost* a tim i svoju povijest.

Poimanje čovjeka prvobitnih društava nije se dovinulo do spoznaje njegova udjela u poretku svijeta — vjerujući u nadvremenske strukture uređene od strane višnjih sila on pasivno traje svijetom u koji je bačen. Ta spoznaja nameće Topolskom zaključak da »samo u svijetu s historijom moguće je postavljanje dinamičnih ciljeva djelatnosti koji mijenjaju svijet [...]« (6).

Razmišljajući o čovjeku prvobitnog društva Topolski će se naći u dijalogu s C. Lévi-Straussom koji je pokušao tijekom svojih istraživanja iznaći bitne osobine »mišljenja ljudi nazivanih primitivnima«. Kako je zadaća ovog teksta prikaz i komentar stavova Topolskog, ulazjenje u razmatranja C. Lévi-Straussa udaljilo bi nas od bitnoga konteksta. Iznesemo li tek jednu ocjenu Topolskog, spoznat ćemo bit oporbe u kojoj se on nalazi spram postavki Lévi-Straussa. »Cijela suvremena civilizacija jest za Lévi-Straussa djelom slučaja. Nadvremenske strukture su pravila igre, dane jednom za uvijek, događaji i razvoj rezultat su različitih razdioba karata.« (38) Ako bismo se priklonili ovoj, spram historije odredbenoj, tezi Lévi-Straussa, djelatnost historičareva — shvaćamo li je ne kao puko pribiranje zapisa o prošlosti već kao stvarateljski akt pri kojem se oblikuje praktična svijest društva o samome sebi — izgubila bi svaki smisao. I ne samo to — rušili bismo time i bitne filozofske postavke do kojih smo tijekom povijesnog razvoja došli, svijest da je čovjek u svom kontinuitetu stvaratelj povijesti.

Gradeći, u spomenutoj knjizi, svoj stav oko temeljne postavke da je povijesno mišljenje ona bitna kvaliteta po kojoj određeno društvo sagledava svoje čine u prošlosti i određuje svoj odnos spram neposredne stvarnosti i budućnosti, Topolski će nas kroz razmatranje dijalektičke sveze: povijesno mišljenje — vodeći ciljevi djelatnosti uputiti na zaključak o neophodnosti i neizbježnosti historije. (34) Ovdje je možda najuputnije iznijeti što podrazumijevamo pod pojmom *historija*. Prije svega, historija jest svekolika *prošla ljudska djelatnost*, drugim riječima — prošla stvarnost. Govoreći, međutim, o neophodnosti historije, Topolski uzima taj pojam u značenju »relacije spram prošlosti«, u značenju našega *znanja* o onome što se zbilo. Krenemo li dalje u razjašnjenje toga pojma, možemo zaključiti da cjelokupni život prirode prolazi kroz stadije prošlog, sadašnjeg i budućeg trajanja (tako i onaj prvobitnih društava), ali bez vlastite *svijesti* o tome, pa ono bitno što

našu civilizaciju odvaja od tih sredina jest upravo ta refleksija o povijesti, naše povijesno mišljenje — historija kojom živimo i o kojoj nosimo znanje. Svoj najviši vid postizava povijesno mišljenje, prema Topolskom, u djelatnosti historičara jer je on taj koji svojim radom prinosi društvenoj svijesti znanje o prošlosti.

Pri tom je potrebno ukazati na značenje koje je filozofijsko mišljenje o povijesti imalo za razvoj takva bitno misaonog odnosa historičareva spram prošlosti. Sâmo razlikovanje »svijeta bez historije« i »svijeta s historijom« temelji se na filozofijskom odnosu spram povijesti, koji će, vodeći računa tek o stanju duha kod posebičnih društava, po tome kao onome što je bitno, razmišljati o povijesti. Time želim marginalno ukazati na filozofijsku podlogu teze Topolskog u kojoj možemo nazrijeti i misaoni put od Hegela preko Marxa.

Izlažući svoju osnovnu misao autor napominje da se od trenutaka javljanja povijesnog mišljenja pa sve do danas »svijet znanja o ljudskoj djelatnosti i svijet magično-dogmatičnog mišljenja [...] međusobno isprepliću.« (6) Otuda pratimo paralelno liniju historizma i liniju strukturalizma ili sakralno-dogmatsku liniju (ahistorizam). Ahistorijsko mišljenje koje je vladalo i sviješću ljudi u prvobitnim civilizacijama vodilo je, po Topolskom, razvojem religije spram svijeta s historijom. Zbog toga, govoreći o počecima historiografije, Topolski kao prvo navodi *religijsko-komemorativnu relaciju*, da bi iznošenjem *mita vječnog vraćanja* i *linearne vizije* kršćanskog svijeta ukazao na put do historijske znanosti. *Pragmatična* historiografija koja se razvijala u grčko-rimskom svijetu nosila je u svojoj osnovi pečat *ahistoričnosti* smatrajući da se iz prošlosti mogu uzimati uzori za djelatnost koja nam prethodi, jer ljudi, kako je Tukidid mislio, djeluju uvijek prema svojoj nepromjenljivoj prirodi. I već zbog toga moment se vremena zapostavlja, a tim se historijska relacija lišava jedne od svojih bitnih osobina — perspektive vremena. S druge pak strane, težnja za odstranjivanjem fantazije iz historijske relacije značila je kretanje povijesnog mišljenja što se rađa u oslobođenju od ostataka ahistorijskog pogleda na svijet. Srednji vijek karakterizira specifična atmosfera u kojoj je, prema Topolskom, »suvremenost bila predmet opservacija, prošlost predmet vjere«. (68) Potom se historiografija razvijala preko pisanja historije heroja do težnje za stvaranjem globalne historije koja je oživjela u doba Prosvjetiteljstva, što je značilo »širenje struktura historijskog mišljenja«. Kritička historiografija XVI—XVIII stoljeća podiže se u oporbi spram fantazije, ali se još uvijek ne odstranjuje utjecaj pragmatizma.

Time dolazimo u ovom kratkom presjeku razvoja historiografije, koji je poslužio tek kao ilustracija borbe historizma s ahistorizmom, povijesnog mišljenja s ostacima sakralno-dogmatskog gledanja, do stoljeća koje je nazvano vijekom historije. Bilo je to doba klasičnog njemačkog idealizma koji uvelike djeluje na razvoj historiografije. Težeći za tim da kritički pristupa povijesti i da, protivstavljajući se kronici, prikaže događaj u njegovu razvoju, erudicijsko-genetička historiografija učinila je važan korak u razvoju povijesnog mišljenja. Bilo je to stoljeće sveopćeg napretka duha kada se počinju tijesno ispreplitati dometi filozofijskog i uopće znanstvenog rada s neposrednom društvenom djelatnošću. Topolski će zamijetiti kako operiranje s kategorijama naroda i klasa prilikom rada na povijesti približava historičare toga vremena oblikovanju globalne historiografije. (77) No, bio je to tek pokušaj, koji, prema ocjeni Topolskog, nije uspio, bitno zbog toga što historičari toga pravca nisu mogli otkriti »mehanizam historijskog razvoja bez pribjegavanja silama koje stoje izvan povijesnog procesa«. (79) Jasno je, međutim, da je takav odnos spram povijesti bio određen filozofijskim stavom na koji su se historičari oslonili. Rješenje Topolski nalazi u marksističkom odnosu spram povijesti. (81)

Težnja za iznošenjem svih postavki J. Topolskog morala bi nas odvesti u pre-pričavanje djela ili pak, preko komentiranja i dijaloga, u pisanje jedne adekvatne, cjelovite rasprave. Ostajemo, dakle, kod prikaza i komentara onoga *bitnog* što iz njegovga izlaganja izvire.

Oblikovanjem povijesnog mišljenja evropski svijet postaje svijet s historijom, što međutim još uvijek ne znači da će njegovu historiografiju karakterizirati isključivi *historizam*. Ahistorijske natruhe ostaju usađene u historijskom mišljenju sve do danas, pa Topolski govori i o suvremenom svijetu kao o »svijetu s nedostatkom historije«. (130) Historizmom će on nazvati onaj odnos spram povijesti koji prošlost vidi kao sistem koji mijenjajući se dopire do u sadašnjost. (94) U tom se poimanju ogledava tzv. ontologijski historizam. Dosljedno svojoj koncepciji o snazi aktiviziranja koju sa sobom donosi tek društvo koje razvija povijesno mišljenje, Topolski izvodi uzrok propasti davnih civilizacija iz činjenice da se kod njih »napredak povijesnog mišljenja vršio suviše polako a da bi omogućio oblikovanje i realiziranje ciljeva djelatnosti koji se mijenjaju«. (35) Svojevrsnost kulture Istoka čini da se u svijesti čovjeka oblikuje antihistorijski stav — poziv na pasivnost, trajanje u nadvremenskim relacijama, nalaženje sreće u odvajanju od stvarnosti. Dosljedno tome, Topolski zaključuje da svi *antihistorijski* pravci, poput strukturalizma, teže iz svojih razmatranja odstraniti jednu od bitnih odrednica historije — datirano vrijeme, stvarajući sheme unutar kojih u širokim vremenskim okvirima događaji traju po sličnim formama koje se bitno ne mijenjaju. Jer, kako Topolski konstatira, »samo znanje o vezama (sinhroničnim i dijahroničnim) između činjenica može voditi određeno reguliranje duha neophodno za dinamičnu djelatnost«. (200)

Tek marksistički dijalektički historizam koji povijesni tijek vidi kao »efekt uzajamnih odnosa međusobno povezanih elemenata koji se mijenjaju« (94) oslobađa historizam ahistorijskih momenata.

Jedno će se pitanje stalno nametati čitatelju pri praćenju izlaganja Topolskog — pitanje značenja koje ima rad samog historičara. Priklanjajući se odredbama historizma kakve proizlaze iz marksističkog učenja, autor će prošlost shvatiti bitno kao *prošlu stvarnost* koja nije prošla za svagda, već se produžava do u suvremenost. Tu će nam Topolski iznijeti svoj prikaz triju stvarnosti — prošle stvarnosti u smislu zbilje, znanstvene stvarnosti do koje dolazi historičar, te popularne stvarnosti koja čini povijesnu svijest društva. U toj relaciji historičar se pokazuje kao bitna karika koja vrši spajateljsku ulogu u čovjekovu vremenitom trajanju. Znamo li kakvo značenje ima *povijesno mišljenje* u shvaćanju Topolskog, vidjet ćemo da se historičarevo mjesto ne određuje tek u njegovoj relaciji spram preostalih izvora prošlosti (u vidu sakupljača podataka), već bitno u ulozi *aktivna praktičara koji oblikuje strukture ljudske djelatnosti*. Karakter društvena života primorava znanstvenu stvarnost da ne ulazi u svijest ljudi u danom obliku — cenzura, etičke odredbe i sl. stoje kao filter između znanstvenih rezultata istraživača i forme u kakvoj se djelo predaje na uvid javnosti. Pridoći će tada još zasade historijske tradicije i opći sistemi vrijednosti, pod utjecajem kojih će se oblikovati popularna stvarnost — historijska svijest društva.

Zadaća koja se postavlja jest *zahtjev za izomorfizmom tih triju stvarnosti* — za što većim približavanjem istini. A pitanje dolaženja do istine vječna je tajna koju znanstvenik preda se postavlja. *Pitanje* je početak svekolika misaonog aktiviteta — svijet bez historije nema historijskog mišljenja, nema pitanja, nema aktivna odnosa spram samoga sebe. Svijet s historijom određen je traganjem za poviješću, traženjem u suvremenosti, aktivnim pristupom životu. Sveza: povijesno mišljenje — vodeći ciljevi djelatnosti stoji u temelju djela J. Topolskog uz jednu ogradu samog autora — da »svijet s historijom jest samo *svijet određenih mogućnosti* a ne svijet napretka koji se samo realizira«. (98). Jer sam termin *promjene* ne odnosi se na

prosto zbivanje događanja, već na dinamično prevrednovanje bitnosti ljudskog društva, na *svijest o samima sebi* kako se razlažemo kroz povijest. Ta svijest o samima sebi, kakva pridolazi na temelju povijesnog mišljenja, ogleda se i u određenju nacije o čemu Topolski kaže: »O naciji možemo govoriti samo u tom slučaju kada postoji među članovima danoga društva svijest zasebne povijesti (potcr. Lj. R.), što znači svijest zajedničke djelatnosti. Niti jezik, niti država, niti bilo koji drugi činitelji ne mogu odigrati takvu spajateljsku ulogu.« (155)

Time se krug razmišljanja J. Topolskog u knjizi »Svijet bez povijesti« zatvara da bi odmah potom bio načet pitanjem: a što je zapravo historija?

Ljerka Racko

УЧАСТИЕ ЮГОСЛАВСКИХ ТРУДЯЩИХСЯ В ОКТЯБРЬСКОЙ
РЕВОЛЮЦИИ И ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЕ В СССР.
»НАУКА«, МОСКВА 1976, с. 555.

Pred nama je zbornik građe o sudjelovanju Jugoslavena — Hrvata, Slovenaca, Srba, Crnogoraca, Makedonaca i Muslimana — u Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji. Zbornik je objavljen pod zajedničkom sovjetsko-jugoslavenskom redakcijom, a predstoji i izdanje na hrvatsko-srpskom jeziku u Beogradu.

U zajedničku redakciju ušli su iz SSSR-a: (I. A. Hrenov), F. I. Dolgih i G. D. Običkin, a iz SFRJ: S. Dimitrijević, F. Biljan, P. Damjanović i M. Rastić. Zbornik su pripremili: P. Damjanović, S. Dimitrijević, V. V. Zelenjin, A. J. Manusjević, K. K. Mironova, N. Popović, M. Rastić, G. D. Slavin, M. M. Sumarokova, A. A. Hodak, (I. A. Hrenov) i J. N. Ščerbakov. Urednici sovjetskog izdanja su V. V. Zelenjin i G. M. Slavin, a oni su radili i na bilješkama uz uvrštene dokumente.

Danas je već iz opsežne literature dobro poznato da je preko 30 000 naših ljudi, bivših ratnih zarobljenika u Rusiji, sudjelovalo u Oktobarskoj revoluciji, u mjestima u kojima su se našli, a zatim u građanskom ratu i u borbi za obranu revolucije i sovjetske vlasti. Odmah poslije revolucije, za vrijeme građanskog rata, jedan dio njenih učesnika, najsvjesnijih zarobljenika, pristupio je Ruskoj komunističkoj partiji (boljševika) ili je pod njenim utjecajem i u njenom okrilju počeo organizirati svoje komunističke i druge revolucionarne organizacije.

Iako je ovdje riječ o temi koja se već preko dvadeset godina obrađuje u Sovjetskom Savezu i kod nas, pa iako su mnogi dokumenti već ranije izvučeni iz sovjetskih i naših arhiva, taj zbornik predstavlja dragocjen izvor za dalje izučavanje naših ljudi u borbi za sovjetsku vlast i za socijalizam na teritoriju Sovjetskog Saveza.

Najveći dio dokumenata nalazi se u arhivima Sovjetskog Saveza, što je razumljivo jer su se događaji o kojima je riječ — Oktobarska revolucija i građanski rat — odigrali u Rusiji. Glavni arhivi u kojima je usredotočena osnovna građa jesu: Centralni partijski arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KP SS u Moskvi, Centralni državni arhiv Oktobarske revolucije SSSR u Moskvi i Lenjingradu, Centralni državni arhiv Sovjetske Armije u Moskvi. Iz tih arhiva objavljuje se partijska i vojna građa: izvještaji, protokoli partijskih sastanaka, objave komunista, karakteristike i pisma koji se tiču djelovanja jugoslavenske komunističke grupe RKP(b) u Moskvi i drugim gradovima. Iz spomenutih vojnih arhiva objavljuju se ovdje dokumenti koji karakteriziraju djelatnost Jugoslavena u vojnim jedinicama Crvene armije, kao što su naređenja vojnih komandanata, uputstva, mandati, telegrami, objave i drugo.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB